

В. ВИННИЧЕНКО

КУЗЬ ТА ГРИЦУНЬ

№ 87

Ціна 5 к.

№ 87

КРАТКИЙ ЛАСКОРТ КНИЖИ

№№ Ц16(2-910): В48 Инв. № 2481020

АВТОР Валентинский В.

НАЗВАНИЕ Курс на Ступице

МЕСТО, ГОД ПОЯВЛЕНИЯ Х., 1929

Кол-во стр. 30, 1 с.

— " — ОТД. ЛЕСТОВ _____

— " — ЦЕНТРОСТАЦИЯ _____

— " — КАРТ _____

— " — СХЕМ _____

ТОМ _____ ЧАСТЬ _____ ВИД. _____

КОШЛОДЖ _____

Примечание:

17.10.902

и Нодж —

ДЕШЕВА БІБЛІОТЕКА КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

В. ВИННИЧЕНКО

КУЗЬ ТА ГРИЦУНЬ

Видання друге

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Бібліографічний указ щодо видання вміщено в
книжці Харківського Друку „Мартинівка, репертуар”
та інших публікаціях Української Книжкової Палати

Друкарня „Україн. Робітник”
Укрголовліт № 1811-к
Замовл. № 5481
Тираж 15180
Харків
1929

БІБЛІОТЕКА
Академії наук
УРСР

Ми постановили далі не йти.

Власне, діло було так: я рішуче стояв за те, щоб перебратись на той бік Дніпра, пройти в стеги й там найнятись. Але Кузь поскріб своє рябе, заросле підборіддя, глянув у небо і сказав:

— Не! Лагер тут. Кончено. Лягай, братці.

Грицунь моментально поклав клунок на землю і ліг, так, наче це постановив не Кузь, а він сам. Ліг, закинув руки за голову і з величезним задоволенням став дивитись у небо.

А Кузь сів на свій клунок, закурив і хазяйським діловитом оком озирнувся круг себе. Нічого. Все було, як слід: Дніпро мрійно хлюпавсь майже під самими ногами; по небу, як розсипане пір'я, пливли хмарки; сонце старалось, немов для Кузя, і пекло в спину.

— Харашо!—похвалив Кузь і захнув кешет у кешеню.—Нада спочить.

Ми лягли біля самої дороги. Якби схотіли, то ми могли б піднятись трошки вище й бути на великій площі. Там було багато люду, крамниць і старий млин. Од млина ходила круг його густа тінь і, коли пересуватись за нею, то можна цілий день лежати в холодку. Лежати й виглядати собі наймачів.

Я сказав це Кузеві. Але Кузь циркнув крізь зуби у воду й недбало одповів, що йому „сонце ніпочом“, що „салдат сонця не боїться, а как раз обратно“.

Грицунь дивився в небо і тільки іноді позирав на мене, що я скажу на його... чи то пак, на Кузеві слова.

Я ліг теж. В крайньому разі я міг скинути одежу і скотитись у Дніпро.

— Понятно,—сказав Кузь.—А не наймемось тут, пойдьом у лоцманські села, там у день по десять рублів возьмьом. Лоцмани у поход поїшли, косить нема кому, от баби й наймуть. А то на Дін рибку ловить. Правда, Грицуню?

Але коли б він спитав свій дравий чобіт, то той не міг би одповісти йому більшою згодою, ніж Грицунь.

Таким чином, ми далі не пішли. Правда, у нас була ще велика паляниця, півпачки

махорки шістнадцятий номер і двадцять три копійки грішми. Ми могли не поспішати. І коли я стояв за те, щоб іти далі, то хіба через те, що люблю степ.

Ми пролежали два дні. Ми мали все, що треба людині: на небі сонце, під ногами воду. Коли сонце передавало куті меду, ми залізли в Дніпро й сиділи в ньому, скільки нам хотілось.

Але на третій день Грицунь уранці задумливо сказав, що він їв би тараню, якби була.

Кузь сплюнув і промовчав.

Я поглядав на один город, що був із самого краю, коло води. На тому городі росла цибуля, горох, картопля. Картопля, мабуть, була вже така, що її можна було б варити у тих горщечках, котрі стирчали на кілках біля хати.

І в той день до нас підходили наймачі і питались, чи не найнялись би ми. Але Кузь із зневагою озиравав кожного з ніг до голови і питав:

— А почому даєте?

Давали стільки, що Кузь не хотів навіть з ними й говорити далі.

— Тоже фрайєр! — хитав він услід кожному.

І, помовчавши, додавав, що ми десять рублів у день візьмемо, як підемо у лоцманські села. А то рибку на Дін ловить.

Грицунь мрійно дивився в небо. Йому сонце також було „ніпочом“. Скільки б не смалило, а не могло б зробити синіше його очі або смуглявіше лице. Ото і всього було в його волі, що випекти ще одну-дві біленькі плямочки на щоках. І було б похоже, що якась дівчина пальцем у муці потикала Грицуневі лице. Не сміючи розцілувати, тільки потикала.

Так ми лежали собі на березі Дніпра. Хвили й хмарки щось, мабуть, цікаве говорили Грицуневі, бо він увесь час задумливо посміхавсь і жмурив до них віясті сині очі.

Кузь латав сорочку, сидячи на теплому камені при воді, і співав собі з таким спокоєм і задоволенням, немов він тільки й мріяв все життя добратися до цього каменя й латати сорочку. Я дивився на хвили.

Ми всі були задоволені. У нас було все, що потрібно людині. Картопля на городі була вже така, що її можна було й варити й навіть пекти. Ми в цьому переконались. Ми могли з наймом не спішити.

Але на четвертий день уранці ми раптом за нашими спинами почули гуркіт величез-

ної гарби, а в гуркоті дзвінкий сміх і крики. Сміялось і кричало до нас обличчя дівчини, що сиділа поруч з понурим, серйозним і страшенно засмаженим парубком. Здавалось, він доручив їй сміятись і за себе, тому не мав ніякої потреби навіть посміхатись.

І дівчина кричала і сміялась до всякого, хто їй зустрічався по дорозі. Такий, десь, був її звичай.

Але Грицунь подивився на це інакше. Він озирнувся, сперся на лікоть і, засміявшись, закивав до неї головою, немов вона сміялось тільки до нього.

Кузь перестав співати і, повернувшись до дороги, почухав рябий червоний ніс свій. Очі його без всякого задоволення пробігли по гарбі з двома обличчями.

— Драстуйте! — крикнула голова дівчини. — А вже спеклись добре? Ха-ха-ха!

Можна було подумати, що вона саме й посадила нас тут.

— А добре... — привітно засміявся Грицунь.

Я поважно мовчав. Я не маю звичаю вступати у балачки зо всякими дівчатами, які тільки й знають, що реготати.

Їхні коні йшли помалу, як усякі порядні селянські коні, яким трапляється на дорозі горбик. Правда, запряжені були в „еконо-

мічеську“ гарбу, що була вдвоє довша за них.

— Може, наймаєтесь?—крикнула дівчина й чогось аж висунулась з-за драбин. А очі її наче прилипли до Грицуня.

— Може й наймаємось,—поважно й голосно обізвався з каменю Кузь, тим даючи знати, що в цих справах належить звертатись уже ні до кого іншого, як до нього.

Дівчина нерішуче повернулась до понуро засмаженого парубка, що той скаже. Може взяти цих людей підвезти до площі, а там прикажчик найме їх.

Але парубок неохоче хмуро глянув на нас і, одвернувшись до коней, стьобнув багатом їх і крикнув:

— А-н-н-о!

Більше нічого. Коні крутнули хвостами й затюпали. З-під колес димом піднялась курява і, як у хмари, закутала дівчину. Вона щось крикнула, але ми не розібрали. Грицунь аж сів.

Потім знову ліг і, спершись на лікоть, дивився в той бік, де клубом котилась по дорозі за гарбою курява. Чогось посміхався, як до хвиль або до хмарок. І раптом ліг горілиць, заклав руки за голову і глибоко зідхнув.

Я також ліг і дивився на той бік Дніпра Там далеко-далеко над могилою було синє синє небо. Немов очі у цієї дівчини, що та по-дурному сміялась. Ще й на мене глянула Пролетіла чайка над водою, тонка, гнучка немов із сірої бляхи зроблена. У тієї дівчини брови загнуті, як крила чайки.

Раптом Грицунь сів, глянув на мене, на Кузя і промовив:

— А той... А може б ми пішли найматись?

Я посміхнувся, а Кузь глянув з-під лоба на нього й нічого не сказав. Він на такі дурниці й оповідати не хотів. Струсив свою сорочку, розіп'яв її на руках і, з прихильністю та уважно обдивляючись її, серйозно заспівав:

Юж ми йшли, да йшли, да йшли,
Яй в Расюшку прийшли,
Да вой люле, вой да люле
Яй в Расюшку прийшли...

Грицунь почекав, потів нахилився до свого клунку і почав зв'язувати його.

Я не рушився. Кузь разів два зиркнув на Грицуня, але співав іще серйозніше.

— Так ви не той... не йдете найматись?— спитав Грицунь.

Кузь опустил сорочку, замовк і здивовано озирнув його з ніг до голови.

— Та ти ето куди?—холодно й строго промовив він.

— Та найматься ж!

Грицунь ніяково посміхнувся.

Кузь ще раз строго подивився на нього і сказав:

— Садись на місце! Слушайсь команди. Найматься усі разом будем. Нам у лоцманських селах по десять рублів у день дадуть.

Але Грицунь мовчки нахилився до свого клунку, підняв його, закинув за спину і пішов по дорозі.

Кузь глянув на мене, я на Кузя.

— Стой!!—раптом заревів він і кинувся за Грицунем.

Той став і озирнувся. Він все так же ніяково посміхався.

Кузь підбіг до нього.

— Ти куди? Говори січас!

— Найматься.

— До цієї... куроцятки?

— Атож.

Якби Дніпро узяв і повернув свої хвилі назад, Кузь менше був би здивований, ніж такою поведінкою Грицуня. Ще вчора вони лежали вдвох на піску і Грицунь, поклавши голову на груди Кузя, спав біля нього, як біля рідної матері.

— Ну, бачив ти такого дурня?—повернувся Кузь до мене.—Та ти знаєш, дурню, почом вони дають?

— Ні.

— А ти знаєш, куди вони наймають?

— Ні.

— Ну, і послі цього, може, скажеш, що ти не дурак?

— Ні.

Кузь від здивовання не міг більше нічого говорити. Він упрів, але навіть піт не витирав із лоба.

Раптом узяв Грицуня за рукав і лагідно, спокійно почав:

— Дурачок ти, Грицунь, накажи мене бог. Хоч обіжайсь, хоч ні, а ти дурачок. Поняв? Ну, куди ти йдеш? Куди? По віщо?

Грицунь сказав, що він іде найматись. Кузь резонно одповів йому, що нам поспішати нема чого, бо коли нас тут не наймуть, то ми підем у лопманські села й візьмемо по десять рублів у день.

Я не хотів мішатись до них. Мені згадалось, що очі дівчини не раз, а два зупинились на мені. Хм! мені все ж таки цікаво було, чого вони зупинялись.

— А, знаєте що?—уостав я,—може б таки й справді йти найматись?.. Якось воно...

Поки ще ті лоцманські села, а тут вте-
ряємо.

Кузь грізно повернувся до мене, але я
закинув свій клунок на плечі і підійшов до
зраділого Грицуня.

Кузь подивився на мене, на Грицуня,
сказав, що „з такими сволочами говорить
би не слід і став теж зав'язувати свій
клунок.

Ми таки найнялись. Нам дали таку ціну,
що іншим разом Кузь тільки б циркнув крізь
зуби й посміхнувся. А тепер і слова не
сказав. Узяв завдатку п'ятдесят копійок і
купив штани. Але Грицуневі навіть не по-
хвалився і тут же біля гарби одяг їх на старі.
Одяг, закупив цигарку, сперся спиною на
драбину й на штани вже не дивився. Вони
йому були ніпочом. Схоче дьогтем вимаже
й то не жаль. Хай дивиться хто хоче. Він
навіть ноги схрестив.

А Грицунь і не бачив того. Він дивився
зовсім у другий бік. Сам сидів на драбині,
спустивши ноги в гарбу. Навкруги стояв
гомін людських голосів, ржання коней, хльос-
кання батогів. Течіями туди й сюди пливли
голови дядьків, жінок, у брилях, картузах,
хустках. Грицунь на те не дивився. З неба
сміялось сонце, тепле, гаряче, пекуче смі-

ялось, — Грицунь того й не помічав. Мені здається, якби Кузь одяг цілком новий піджак, сів верхи на сонце й хльоскав батогом усю юрбу, Грицунь і того б не помітив. Такі вже бувають хвилини з людиною.

Він помічав тільки, як сміялась дівчина. Йому це не трудно було, бо вона сиділа якраз напроти нього на другій драбині. У неї була синенька кохточка дзвіночком, на голові біла хусточка, а босі ноги, визираючи з-під коротенької спіднички, грали пальцями. І ноги не могли всидіти спокійно. Вже нема чого казати про очі. Вони нікого не пропускали, всіх помічали, всякого зачіпали. Подивившись на неї, можна було з певністю сказати, що вона приїхала побачитись з усім базаром.

І незнайомих у неї зовсім не було... Крім Грицуня. Вона його просто не помічала. І недалеко сидів, а не помічала.

Коли він звертався до неї, вона якраз у той мент бачила щось дуже цікаве на базарі і вся аж випинилась туди. Грицунь замовкав і, червоніючи, дивився на мене. Але я посміхався.

А Кузь усе стояв і курив. Він уже ні до чого не мішався. Хай буде так. У лоцманських ми могли б по десять рублів у день узяти, але хай так.

І він стояв та курив. А Грицунь сидів на драбині і не помічав нічого.

— А ви, дядьку, збираєтесь мене тут підкурити?—раптом штовхнула дівчина в плече Кузя. Він стояв якраз під нею.

Кузь повернув до неї своє рябе, строге лице, озирнув знизу вгору й поважно промовив:

— Тебе б іменно викурить сцюдова нада...

— Ой!—зареготалась вона.— А чого так?

— Щоб поменше зуби продавала...

— А ви купіть. Дешево.

— Я так куплю, що не позбираєш послі...

— Ой, матінко, який же сердитий цей дядько. Мабуть, маленьким кішка переступила.

Але Кузь одвернувся. Він не хотів більше говорити з нею.

А дівчина раптом повернулася, порехилилася до Грицуня, схопила за плечі і зробила так, ніби хотіла його перекинути.

У Грицуня спершу у лиці пробіг ляк, а потім зразу весь засяяв.

— А диви!—здивовано придивлялась вона до нього.—І в нього сині очі... Ех, ти! Тоже...

І, випустивши плечі його, почервоніла вся, сіла на своє місце, ще подивилась на Грицуня і, одвернувшись, затихла. Так таки зразу затихла,—не кричала вже, не сміялась,

немов весь базар у мент роз'їхався. Тільки водила очима по людях і очі чудно всміхались.

А Кузь, бачивши все те, бачивши, як зашарилось лице Грицуня, сплюнув, махнув рукою і ліг під гарбою. Хай все йде, як хоче.

Економія була невеличка. Її можна було всю запакувати в скриню і під пахвою занести куди хочеш.

Кузь зразу ж, як приїхали, глянув, висякався і сказав, що це не економія, а старий свинюшник.

Але Грицунь не згодився.

— Та ти, може, ще скажеш, що я луччої не бачив нікада?—з грізним дивуванням подивився на нього Кузь.

— А скажу!—посміхнувся Грицунь.

Кузь подививсь на мене, я на Кузя,—такої мови ми ще не чули од Грицуня. Ні, ми не чули від нього такого ніколи!

— Значить, я брешу?—криво посміхнувся Кузь. Він уже сподівався навіть і це почути від Грицуня.

Але Грицунь того не сказав. Він тільки сказав, що економія дуже гарна, що тут усе так мило й гарно.

— Так!—циркнув крізь зуби Кузь.—Ето

називається „пропав я мальчишка, пропав я навсігда“. Ну, дело твоє... Ходім!

Ми пішли на кухню, а Грицунь зостався надворі. І я, озирнувшись, бачив, як він дивився на вікна управляючого.

Що Грицунь „пропав“, про це вже й балакати не варто було. Ми таки й не балакали, а тільки сміялись. Бо це таки справді було смішно й безсоромно: злигатись з панською наймичкою, хвойдою, з якоюсь горничною, яка тільки вмів до всіх зуби виставляти.

— А що в придане візьмеш за нею? — кричали Грицуневі дівчата, вертаючись ввечері з роботи й поспішаючи за ним. (Він завжди біг попереду).

Грицунь мовчав. Він не любив, коли його про це питали.

— Та що ви його питаєте? Спитайте мене.

— А ти знаєш?

— А знаю.

— Ану?

— А от вам і „ану!“ Маленьке, червоненьке ще й кричить.

— Та бре?! А де ж вона візьме таке придане?

— А конторники дадуть.

І сонце, заховавшись за старою могилою, сміялось разом з юрбою довгими, червоними

посмішками. Тихо посміхався степ. А позаду співали Грицуневі весільної. І невеличкі ярки обгортались сумом вечора.

Грицунь ще швидче поспішав. Рідко-рідко вечеряв з нами і хутко зникав десь за панським садом. Часом чути було його тоненький свист, а в кущах легеньке кахикання дівчини з синіми очима. Звалась вона Оленкою. Кузь же навіть і не сміявся. Чи жив на світі якийсь Грицунь, чи ні, він того не знав. Може, й бачив іноді цього хлопця із смуглявим лицем, але йому не було до нього ніякого діла.

Тільки раз, вкладаючись спати, він несподівано муркнув:

— Оттак пропав хлопець... Ех!

І сплюнув.

А я не чув. Я був зайнятий зорями, — вони шовечора щось говорили до мене й хитро моргали. Тільки я ніяк не міг розібрати, проти чого то вони підморгували мені!

Кузь, мабуть, давно вже на балакав із зорями, раз назавжди покинувши надію розібрати їхню хитру мову. Через те, погасивши цигарку на долоні, натяг свиту на голову й захропів. А я ще довго прислухався до зір.

Ми, звичайно, спали під скпртами Поважні та старі, вони, мабуть, багто "бачили на

своєму віку. Стояли трохи похмуро, немов їм соромно було перед тими, що спали коло них, немов знали багато такого, від чого веселим трудно бути. І завжди між ними стояв старий, гіркуватий дух, не то поту людського, не то сліз, не то чого іншого. Хто його розбере, чим можуть пахнути старі панські скирти!

Я довго шовечора лежав без сну, іноді навіть дожидався Грицуня. Він, звичайно, приходив поспішно, тихенько, винувато укладався коло Кузя й затихав. Часом зідхав і вертівся. А раз навіть підвівся, сів і, торкнувшись рукою Кузя, ледве чутно покликав:

— Кузь!.. А Кузь?

Кузь не ворушився. Кузь не раз хвалився, що у сні чує, як блоха по соломі пролізе, але, видно, брехав, бо Грицуневого кликання зовсім не чув. Не поворухнувся навіть, а ще дужче захропів.

Я теж лежав недвижно. Яке мені діло до того? Грицунь зідхнув, глибоко зідхнув, устав і тихо пішов у степ.

Кузь зразу перестав хропти, почухався і підвів голову.

— От прокляті блохи, спать не дають!— незадоволено промовив він.

Я лежав недвижно. Яке мені діло до того.

— Ти спиш?

Він навіть торкнув мене рукою. Я мовчав. Я собі мав розмову з зорями і до людських розмов не хотів мішатись.

Тоді Кузь устав і став чогось вдивлятись у степ. Він когось виглядав там. Але степ темний був. Тільки здалеку, так ніби коло Двох Могил, щось співало, тихо, сумовито. Голос скидався на Грицунів.

Кузь зідхнув і знову ліг. А я лежав недвижно.

Може з місяць пройшло, може більше; у всякому разі, була вже така пора, коли ніхто нікого на робочих пунктах не наймає і робітники лежать там сердиті та понурі, як мухи в-осени.

Тоді ми стали помічати, що економія почала робити деякі зміни в наших харчах. Давала вже не три рази гаряче, а тільки два, а то й раз на день. Замість хліба, який можна жувати, стали давати такий, що його треба було днів на два класти у воду перед тим, як їсти.

Це все здавалося нам мало підходящим. Ми про це сказали таборному. Але таборний спершу послав нас під три чорти, а потім до управляючого. Ми порадилися і рішили піти до управляючого.

В той же вечір Кузь одяг свої нові штани,

а дядюшка Терентій піджак із залатаними кешенями, покликали з собою ще душ десять і поважно, урочисто пішли до контори. Кузь два рази скидав картуза і пригладжував чуб. Дядюшка ж Терентій виступав так, наче йшов у неділю до церкви.

Перед конторою звідкись випорхнула Оленка, блиснула до нас червоними яснами й синіми баньками очей і зникла на ганку контори. А з-за панського льоху помалу ви-йшов Грицунь.

Він, очевидячки, прогулювавсь собі у вечірньому холодку.

— А ну, хлопче, завертай! — підморгнув йому дядюшка Сидорець.

Грицунь зупинився.

— Куди?

— А до контори... Забастовку делать.

Грицунь нічого не сказав, почервонів, глянув на Кузя й пішов у другий бік.

В цей мент вийшов управляючий, і ні Кузь, ні Сидорець не встигли нічого сказати Грицуневі. А Кузь, видно, збирався таки щось сказати!

Управляючий уважно вислухав дядюшку Терентія.

— Умгу! — обвів нас очима. — Так чого ж ви хочете?

Тут уже Кузь не втерпів і вияснив, чого ми хочемо.

— Даже в паходах, ваше благородіє, салдацькая харч любопитнеє, чим ета,—люб'язно посміхаючись, вертів він картуз у руках.— Просто, ваше благородіє, нікакой інструкції невозможно з таким хлебом. Жуйош, а он, как глина. І окромя того, ваше благородіє, горячая пища, одставлена. Горячая пища, ваше благородіє, нашому сословію все одно, що, звиніть, паровику пара...

— Именно!— вставив і Сидорець свою посмішку,—як то готувиться: „дай коневі вівса, то й жени, як пса“.

Ми всі зідхнули, бо це була істина.

Кузь нетерпляче повів оком у бік Сидорця, він не любив, щоб йому перебивали мову.

— Так што, ваше благородіє,—знов посміхаючись трохи соромливо, трохи благаюче, завертів він картуза,—нащот вашого распоряженія ми просимо. Щоб, значить, пищу нам луччюю!..

— Хм!—понуру посміхнувся управляючий.—Пищу... Може й плату ще луччу?

— Нет, зачим? Платою ми довольні, ваше благородіє...

— Плата й у ката, аби харч добра,—знов уставив Сидорець.

Кузь покосився на нього.

— Умгу! — знов посміхнувся управляючий. — Ну, так от що я вам скажу, вислухайте мене як слід...

— З нашим уніманієм, — ввічливо вклонився Кузь.

— Так от що. Харч в економії добра. Кому не нравиться, хай забира пашпорт і на всі чотири боки. Нікого не держим. А хто буде других бунтувать, того зараз же в тюрьму. От це моє послідне слово. Обдумайте і хто хоче, хай приходе за пашпортом. Прощавайте.

Спокійно повернувся й пішов у контору. А ми подивились йому в спину, потім один одному в очі і хто посміхнувся, хто почувхався, а хто вилаявся.

Кузь не посміхався й не чувхався. Одяг свій картуз, струснув головою й рішуче сказав:

— Ну, що ж? Стало бить, будем обдумувати. Гайда, хлопці!

І ми почали обдумувати. Обдумували у полі за роботою, в таборі за обідом, під скиртами уночі, навіть серед співів увечері. Правда, тепер співів стало менше. Співали тільки ті, що рішуче не хотіли забирати пашпортів. Вони хотіли краще їсти гливтяки, ніждохнути на пунктах. Так вони казали. На

це їм Кузь одповідав, що вони можуть по десять рублів у день узяти, як підуть у лоцманські села, але вони не слухали і співали собі.

Кузь ще говорив, що можна піти на Дін і рибу ловити, але вони й на те не приставали і так само співали. Правда, їх було мало і спів був такий же рідкий, як той куліш, що нам варили, але це їх не спиняло.

Особливо це не спиняло Грицуня. Він навіть одного вечора й за панський сад не пішов та все співав. А, співаючи, часом щось шепотів то одному, то другому. І після того шепотіння спів їхній ставав веселіший.

Кузь тільки поглядав на Грицуня. Він тільки поглядав і циркав крізь зуби. Говорити з цим хлопцем він не мав чого,—хай з ним говорять інші.

І з Грицунем говорив дядюшка Терентій, Сидорець, Галинка з ямочкою на підборідді, чорноброва, наче з п'явками над очима, Оксана, говорив глухий Перепичка. Але Грицунь, мабуть, поговорив попереду з кимсь іншим, та через те вже нікого не слухав. Він тільки посміхався й дивився вбік.

Посміхались і ті, з якими він шепотівся. І зорі в небі посміхались. Мрійно та ласкаво шепотіли в панському саду старі дерева, а

з-за них, з-за старих дерев, стиха чулась пісня та легеньке кахикання. Якась дівчина ходила там і ждала, та, ждучи, мабуть, застудилася, бо кашляла.

Кузь сидів на призьбі, пихкав цигаркою й дивився в землю. І кожний раз, як пихкав, рябий ніс його й щоки червоною плямкою виступали із п'ятми. До розмови він не мішався. Навіть і тоді, як піднявся знову крик і сварки, як Грицунь вирвався з юрби й пішов кудись до саду, навіть тоді Кузь нічого не сказав. Він тільки циркнув убік, піднявся, натяг свиту на плечі й мовчки пішов за скирти.

А ми постановили завтра вранці забирати папшорти. Хай економія управляється тими, що зостаються, тими панськими помійницями, лакузами. Хай управляється!

Так ми постановили й розійшлися спати. Тільки чи спалось кому, чи ні, а Кузь усю ніч вертівся, жаліючись, що блохи не дають йому спати. Я йому на те нічого не міг сказати. Він навіть разів зо два уставав, виглядав когось, зідхав і знову вкладався. Я лежав і дивився до зір.

Грицунь же в ту ніч не спав з нами. Може, він спав з ким іншим, ми того не знали.

А, може, й зовсім не спав усю ніч. Щось

було на те схоже, бо коли вранці зустріли його біля кухні, очі йому були стомлені, сонні і мрійно-задумливі.

А проте, коли побачив, що ми всі з клунками рішуче й весело рушили до контори, задумливість його зникла, і він пішов за нами. Пішли й ті, що zostавались. Вони голосно сміялись і хотіли подивитись, як нам будуть давати розщот нагаями.

Кузь не звертав на них уваги. Як людина, яка знає, що робить, він виступав поперед усіх, часто озирався назад і, наче унтер офіцер, голосно й строго кричав:

— Смирно! Всі разом... Не одставать. Не робеть. Пашпорти й розщот, больше нічево!

Поруч з ним ішов дядюшка Терентій і посміхався одними очима. Він теж знав, що робить.

Сонце забарилось за довгими скиртами. Воно, мабуть, знало, що ми в цей день не вийдемо вже на поле, тому й не спішило пекти землю. І через те на подвір'ю лежали довгі тіні від дерев і будівель. Трава сивою росою була запорошена й холодок приємно дихав у лице. Тільки вершечки далекого гаю були вже позолочені.

Нас ждали. Управляючий, двоє черкесів, таборні і прикажчик. Вони теж посміхались,

дивлячись на нас. Черкеси, граючись, хлюскали себе нагаями по ногах.

Тут же й синьоока Оленка чогось крутилася. Вона була з мискою в руках, бігла, мабуть, до льоху. Але до того було цікаво подивитись, як нас будуть черкеси розщитувати, що й за льох забула. Побачивши Грицуня, вся зашарилась і так дзвінко засміялась до прикажчика, що аж управляючий повернув до неї своє похмуре, товсте лице з жовтим зів'ялим носом.

А Грицунь теж чогось почервонів і винувато подививсь круг себе.

Кузь на те все не звертав ніякої уваги. Не бажаючи довго балакати, він коротко та ясно заявив управляющому, що ми хочемо забрати свої пашпорти, взяти розщот і йти собі з цеї економії. Дядюшка Терентій, а за ним і вся „вармія“ наша, як казав дялюшка Сидорець, підтвердили, що, именно, ми хочемо забрати пашпорти й розщот.

Управляючий вислухав, байдуже і хмуρο подивився на нас і став казати, що за бунти тепер по голівці не гладять, що ми забастовщики, що ми слухаємось усяких пройдисвітів, що він нам добра бажає, а через те радить нам не слухатись пройдисвітів, послуhatись його та йти в поле, бо вже не рано.

Але ми знову сказали, що ми хочемо їсти по-людському, а коли нам так не дають, то ми підем собі кудись в інше місце.

Управляючий знову вислухав і понуро озирнувся до черкесів. Ті зараз же підійшли ближче. Прикажчик посміхнувся, а ми стали тісніше.

Я поглядав на Грицуня. Він пильно й хмуро дивився на черкесів. Іноді приторкався поглядом до Кузя, але зараз же одскакував ним, немов лице Кузя було гаряче, як сковорода на вогні. І чогось зовсім не дивився на Оленку, хоча вона не раз і не два подивлялась в його бік.

— Так усі хочете забирати пашпорти?— спитав управляючий.

— Усі... Усі...

Управляючий мовчки оглядав нас. Хто його знає, що він думав, лице як було понуре, так і не мінялось.

— Так... Ну, так подождати треба: пашпорти у волості...

Це була новина: пашпорти у волості.

— Як у волості? По какому праву?— крикнув Кузь.

Управляючий навіть не глянув на нього.

— А рощоту вам не буде. Хто кида серед літа роботу, тому рощоту не буває.

І, повернувшись, хотів уже йти. Але Кузь цього не міг допустити. Е, це вже було занадто коротко. Та й ми цього не розуміли.

— Як то рощоту не буде? Ми шість тижнів робили!.. Оце добра історія!..

Навіть дядюшка Сидорець почервонів і захвили вався.

А Кузь зразу одсунув картуз на потилицю, рішуче підтягнув клунок на плече й закричав:

— Ваше благородіє! Подождіть!

Управляючий озирнувся.

— По какому такому соображенію нам рощоту не буде?

— По такому, що ви кидаєте роботу.

— Ми кидаєм, потому как ви нам...

Але управляючий не хотів далі слухати.

— Рощоту не буде. А пашпорти завтра...

От і все!

— Позвольте! Так не полагається... Ето, виходить, уже грабіж... Ето чистий грабіж і більше...

Але не встиг докінчити.

Управляючий весь одразу налився кров'ю, підскочив до Кузя, розмахнувся й зо всеї сили ударив його по лиці.

— Грабіж? Ось тобі грабіж! Вон, сукин син! Женіть його нагаями, бунтівника!

Але в цей мент трапилось щось таке, чого вже ніхто не ждав. Як тільки ляснула рука управляючого по лиці Кузя, Грицунь увесь стрепенувся, зірвався з місця й, підскочивши до управляючого, схопив його за барки; несамовито закричав:

— Сво-о-лоч! За що б'єш?! Рощот давай! Січас давай рощот!

Я таким Грицуня ніколи не бачив. І очей таких не бачив ніколи у нього, сталевих, диких, гарячих.

Управляючий аж назад посунувся од нього, а черкеси так і стрибнули вперед. Але тут піднялась така буря, що й управляючий, і черкеси, і прикажчик вмент опинились у конторі й двері приперли за собою.

А синьоока Оленка розтеряно стояла на тому самому місці й злякано дивилась на Грицуня. Тільки він її чомусь не помічав, навіть не дивився у той бік, а разом зо всіма гукав:

— Рощот давай! Пашпорти!

І рощот і пашпорти було видано нам у той же день. Пашпорти якось усі знайшлись у конторі. Дядюшка Сидорець за селом уже казав, що вони через те опинились у конторі, що дуже мало черкесів було.

Дядюшка Терентій посміхався одними очи-

ма, а Кузь, як командир, ішов поперед усіх і, гордо одсунувши картуза на потилицю, поглядав на панські копи. Сонце пекло його рябе лице, на якому ще виднілися сліди руки управляючого, але сонце йому було ніпочом, салдат сонця не боїться.

Трошки ззаду йшов Грицунь. Круг його гомоніли та сміялись, але він того не чув. Задумливо дивився кудись убік, у степ, де над могилами ніжними хвилями тріпотів гарячий вітер.

Хто його зна, що він бачив там, але очі його сумно та ніжно мружились.

Тільки як Кузь озирався й, оглядаючи командирським оком „вармію“, на хвилинку зупинявся поглядом на ньому, він соромливо й радісно посміхався до Кузя й злегка червонів. Кузеві очі ставали також соромливо радісними, але він швидко одвертався й голосно весело затулював:

„Юж ми йшли, да йшли, да йшли.
Яй в Расьюшку прийшли“...

І по степу в гарячих хвилях повітря до старих могил пливла наша пісня.

А ввечері ми лежали на станції й чекали четвертої класи.

Грицунь поклав голову на груди Кузеві,

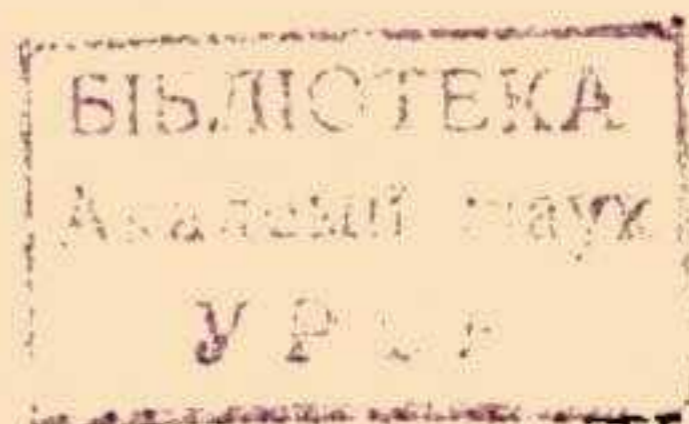
як на подушку, і дивився в небо. Зорі, ма-
буть, вміли з ним розмовляти, бо він посмі-
хався до них і хмурих віясті очі.

Кузь же, заклавши руки за голову, ди-
вився на довгий ряд вагонів і говорив про
те, що як не станемо в лоцманських селах,
то підемо на Дін і будемо рибу ловити. Те-
пер риба ловиться добре, то заробимо не гір-
ше, як в якійсь паршивій економії. А то в
Крим до моря піти.

— Верно я говорю, Грицунь? Га?

— А то ж...—зідхав Грицунь і посміхався
до зір.

І зорі, як дівочі очі, променясті та мрійні,
ніжно посміхались до нього.

A0100627

elibrary.nplu.org

